

DANIEL SÄVBORG

KONFLIKTLÖSNING OCH RELIGION I NJÁLS SAGA

Slutreplik till Lars Lönnroth

I.

I ALL DEBATT är det en nödvändig förutsättning att man diskuterar samma fråga. Vad är det då motsättningen mellan mig och Lars Lönnroth gäller? Vi går tillbaka till de inlägg där debatten startade. Lönnroth har lagt fram sin syn på tolkningen av *Njáls saga* i arbeten från 1976, 2006, 2008 och 2012.¹ Åtskilligt av det han skrivit är intresseväckande och välmotiverat. Men jag har framfört tvivel på några punkter, först i några rader i en dags-tidningsrecension 2006, sedan i en artikel i *Gripla* 2011, på vilken Lönnroths inlägg i *Gripla* 2012 är en replik.² Här hoppas jag avsluta debatten.

Lönnroth förordade i sitt arbete från 2006 en helhetstolkning av *Njáls saga*.³ Enligt denna tolkning har sagan en "grundläggande tematik" som handlar om motsättningen mellan två olika ideal och mentaliteter vad gäller konfliktlösning: hämnd respektive försoning.⁴ Dessa två ideal/mentaliteter motsvaras av religionerna hedendom respektive kristendom och representeras av sagans två delar, före och efter trosskiftet, och av enskilda personer som representerar respektive ideal. Så här formulerade sig Lönnroth i en av de meningar som satte igång den aktuella debatten:

- 1 Lars Lönnroth, *Njáls saga: A Critical Introduction* (Berkeley: University of California Press, 1976); Lars Lönnroth, inledning till *Njáls saga*, övers. Lars Lönnroth (Stockholm: Atlantis, 2006), 7–20; Lars Lönnroth, "Kristendom, hämnd och försoning i Njáls saga," i Anders Björnson och Bengt Wadensjö, red., *Det ansvarsfulla uppdraget: En vänbok till Mats Svegfors den 23 augusti 2008* (Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2008), 229–37; Lars Lönnroth, "Att läsa Njáls saga: Svar till Daniel Sävborg," *Gripla* 23 (2012), 367–74.
- 2 Daniel Sävborg, "Njáls usling har blivit skitstövel," *Svenska Dagbladet* den 12 november 2006, 18–19; Daniel Sävborg, "Konsten att läsa sagor: Om tolkningen av trosskiftets betydelse i Njáls saga", *Gripla* 22 (2011), 181–209; Lönnroth, "Att läsa Njáls saga".
- 3 Lönnroth, inledning till *Njáls saga*, 7–20.
- 4 Lönnroth, inledning till *Njáls saga*, 11.

Med denna mycket summariska beskrivning av innehållet har också *sagens övergripande tematik* antytts: det handlar alltså inte bara om enskilda släktfejder utan om *kampen mellan två olika värdesystem*, varav det ena kretsar kring *hämnnd och krigisk ära*, medan det andra kretsar kring *kristen kärlek och försoning*.⁵

Lönnroth påstår att sagens slut visar hur "blodshämnden ersätts av kristen frid och försoning".⁶ Det handlar om en "gradvis förändring av mentaliteten, så att *människorna blir mer benägna att förlåta de oförrätter de lidit*", och han hävdar: "I sagens skildring av kristendomens införande läggs grunden till denna process".⁷ I ett senare arbete konkretiserar han:

Enligt min tolkning dominerar den hedniska etiken i berättelsens första hälft men trängs gradvis tillbaka i andra hälften, som inleds med att kristendomen kommer till Island, varvid sagens huvudperson, den vise och lagkunnige Njal, låter sig omvändas och blir *förespråkare för ett mer försonligt kristet synsätt*.⁸

Det var detta synsätt jag ifrågasatte i mitt inlägg 2006.⁹ Det var också detta synsätt Lönnroth försvarade i sin artikel från 2008, som han inte utan skäl gav titeln "Kristendom, hämnnd och försoning i Njals saga". För det var just kristendomens betydelse för valet av konfliktlösning — hämnnd eller försoning — som oenigheten gällde. I min artikel i *Gripla* 2011 diskuterade jag utförligt ett antal fall där personer i sagens första, "hedniska" del, som skildrar tiden före trosskiftet, uttrycker ovilja mot våld i samband med konflikterna och avstår från hämnnd på fienderna och för försoningens skull i stället sluter vänskap med dem.¹⁰ Hämnnddåden är snarast fler och blodigare i sagens andra, "kristna" del, som tilldrar sig efter trosskiftet, och jag pekade på flera fall där de kristna hjältarna aktivt avstår från hedersamma förlikningar och i stället väljer måttlös hämnnd. Min slutsats blev att det inte sker någon fundamental förändring vad gäller bilden av konfliktlösning i sagan — såväl hämnnd som försoning praktiseras i båda delarna, före och efter trosskiftet.

5 Lönnroth, inledning till *Njals saga*, 7–8.

6 Lönnroth, inledning till *Njals saga*, 7.

7 Lönnroth, inledning till *Njals saga*, 16.

8 Lönnroth, "Kristendom, hämnnd och försoning," 229 (mina kursiveringar i samtliga fall).

9 Sävborg, "Njals usling har blivit skitstövel".

10 Sävborg, "Konsten att läsa sagor", 181–209.

Detta är vad motsättningen gäller. Det är värt att minnas, eftersom själva förekomsten av kristna inslag – och rentav direkta influenser från teologisk litteratur – är ett odiskutabelt drag i *Njáls saga*, i synnerhet i den del som tilldrar sig efter trosskiftet. För att tydliggöra detta anslöt jag mig i min artikel till Robert Cooks formulering “The question is not whether there is a new Christian emphasis in the saga, but how it works”.¹¹ Annorlunda uttryckt: vad vi debatterar är om kristendomen, och gestalternas religionstillhörighet överlag, påverkar konfliktlösningen i sagan och gestalternas syn på och tillämpning av ideal kring våld, fredlighet, hämnd och försoning.

Mot den bakgrunden är det en häpnadsväckande mening Lönnroth skjuter in mitt i ett stycke, sju sidor in i sin nya artikel. På denna undanskymda plats överger han den ståndpunkt som satte igång vårt meningsutbyte 2006. Han skriver: “Skulle det för övrigt spela någon roll om han [Sävborg] kunde bevisa att de fridsamma hjältarna dominerade i den första och hedniska delen, medan de hänsynslösa dråparna dominerade i den andra och kristna?”¹² Här bör vi minnas att det diskussionen alltsedan starten gällt är Lönnroths idé om en utveckling i sagan där “blodshämnden ersätts av kristen frid och försoning” och om en “gradvis förändring av mentaliteten, så att människorna blir mer benägna att förlåta de oförrätter de lidit”, en förändring som skall inledas i “sagens skildring av kristendomens införande”.¹³ Hyser man den uppfattningen om *Njáls saga* spelar det onekligen roll om det kan påvisas att de fridsamma hjältarna dominerar i den hedniska delen och de hänsynslösa dråparna i den kristna.

Men Lönnroth byter nu inriktning och hävdar att:

Det som betingar förändringen är snarare sättet att berätta – i huvudsak ett traditionellt sagaberättande med rötter i muntlig tradition men i senare delen uppblandat med åtskilliga motiv, formuleringar och tankemönster hämtade från medeltidens kristna litteratur.¹⁴

11 Robert Cook, “The Effect of the Conversion in *Njáls saga*”, i *The Eighth International Saga Conference: The Audience of the Sagas. Preprints* (Göteborg: Gothenburg University, 1991), 97; citerat i Sävborg, “Konsten att läsa sagor,” 186.

12 Lönnroth, “Att läsa *Njáls saga*,” 372.

13 Se n. 4–5.

14 Lönnroth, “Att läsa *Njáls saga*,” 372.

Att sådana inslag finns är dock, som nämnts, helt okontroversiellt – vi minns Robert Cooks ord: “The question is not whether there is a new Christian emphasis in the saga, but how it works”. Av Lönnroths en gång djärva helhetstolkning återstår en självklarhet.

Med detta kunde diskussionen tyckas avslutad. Men i artikeln upprepar Lönnroth likväl sina tidigare idéer och talat om “den förändring av mentaliteten som Njáll, Síðu-Hallr, Höskuldr Þráinsson, Flosi Þórðarson, Kári Sölmundarson och andra huvudpersoner visar genom sina ord och handlingar i sagans senare del”.¹⁵ I ett utförligt avsnitt diskuterar han såväl dessa personer som Ámundi Höskuldsson, och han försvarar sina gamla ståndpunkter vad gäller gestalternas och händelsernas representativa karaktär och förändringen i mentalitet och konfliktlösning efter trosskiftet. Frågan är om de fall han andrar stöder tanken på en sådan förändring.

II.

Den kristne Síðu-Hallr är förvisso försonlig, precis som Lönnroth noterar.¹⁶ Men den försonliga inställningen finns i sagan hos andra personer redan i hednisk tid, medan däremot den ledande kristne hjälten i konflikten, Kári, handlar motsatt Síðu-Hallr och i stället genomför sagans mest omfattande hämnd, trots erbjudande om en fredlig förlikning. Den kristne Höskuldrs förlåtande av sina fiender är förvisso ett faktum, men det är bara en upprepning av den inställning han hyste redan i sagans hedniska del, då han dels valde en fredlig uppgörelse framför hämnd på faderns mördare, dels valde att för försoningens skull sluta nära vänskap med dem.¹⁷ Det är omöjligt att hävda att sagans kristna hjältar generellt skulle representera försoningens idé, likaså att den försonlighet vissa gestalter uttrycker skulle representera kristendomen.

När det gäller Kári och Ámundi nöjer sig Lönnroth med att argumentera för de goda skäl dessa kristna har för sin våldsamma hämnd.¹⁸ Men argumentationen är irrelevant, då det han hävdar i de sammanhang debatten gäller är att sagans senare del kretsar kring “kristen kärlek och förso-

15 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 369.

16 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 369.

17 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 369; *Brennu-Njáls saga*, red. Einar Ól. Sveinsson, Íslenzk fornrit, b. 12 (Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag, 1954), 236–237.

18 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 371.

ning” och att “människorna blir mer benägna att förlåta de oförrätter de lidit.”¹⁹ Vad man än kan säga om Ámundi – någon benägenhet att förlåta en oförrätt visar han inte. Faktum kvarstår att den enda gestalt i sagan som är beredd att förlåta sina fiender och fullständigt förkasta hämnd för ett ohyggligt övergrepp är hedningen Höskuldr, medan sagans främste kristne hjälte, Kári, förkastar en hedersam förlikning och i stället planerar och till punkt och pricka genomför sagans blodigaste hämnd.²⁰

Fallet Njáll skiljer sig från de övriga genom att redan Lönnroths beskrivning av skeendet är missvisande. Lönnroth låter sagans förmenta “förändring av mentaliteten” i kristen tid exemplifieras av att “Njáll själv väljer att brännas inne i sitt hus hellre än att kämpa mot fienden”.²¹ Njálls skäl, såsom han själv formulerar det i sagan, är emellertid: “Eigi vil ek út ganga, því at ek em maðr gamall ok lítt til búinn at hefna sona minna, en ek vil eigi lifa við skömm”.²² Att hellre dö än leva i skam över oförmåga att hämnas på sina fiender är något helt annat än den benägenhet att förlåta de oförrätter man lidit som Lönnroth gång efter annan tillskrivit sagans kristna del och den mentalitet den uttrycker.

III.

Lönnroths syn saknar inte nyanser. Han medger i sitt genmäle den påtagliga förekomsten av försoning i sagans hedniska del och av hämnd i den kristna. Men han tonar ner dessa drag. Han vidhåller att det finns en grundläggande förändring i synen på hämnd som konfliktlösning – det sägs finnas en “gradvis uppmjukning av den gamla hämndetiken i sagans senare del såtillvida, att det där implicit ställs högre moraliska krav på hämnaren. Hämnanden bör till exempelvis stå i proportion till det brott som skall hämnas, inte drabba oskyldiga och helst åtföljas av något slags kristlig botgöring ifall man har brukat mer våld än nöden kräver och anständigheten tillåter”.²³ Denna påstådda förändring är relativt konkret formulerad, och därmed kan påståendet prövas.

Att hämnanden i sagans kristna del skulle stå i proportion till brottet får

19 Se n. 3, 5.

20 *Brennu-Njáls saga*, 422, 436.

21 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 369.

22 *Brennu-Njáls saga*, 330.

23 Lönnroth, “Att läsa Njáls saga,” 370.

ingalunda stöd i sagans skildring av denna dels främste hjälte, Kári – han dräper enligt sin fastlagda plan 15 människor i en hämnd mer måttlös än någon hämndaktion i sagans hedniska del. Den förändring av hämndetiken som Lönnroth vill exemplifiera med detta påstående kan alltså inte beläggas i sagan, och Lönnroth gör heller inga försök.

Att hämnden inte skall drabba oskyldiga är ett ideal som framförs även i sagans hedniska del.²⁴ Det är en inställning sagan knyter till rättrådighet, inte till religionstillhörighet.

Påståendet att "kristlig botgöring" enbart förekommer i sagans kristna del är en truism; kristlig botgöring är definitionsmässigt knuten till kristendomen och följaktligen frånvarande i den hedniska delen. För övrigt belägger fenomenet med botgöring svårligen det Lönnroth i sammanhanget är ute efter att belägga, en "uppmjukning av den gamla hämndetiken" mellan sagans två delar – botgöringen följer ju först efter att denna hämndetik praktiserats helt enligt planerna.

Inte heller i sin nya, mer beskedligt formulerade, version får Lönnroths hypotes om en mentalitetsförändring i sagan något stöd.

IV.

Skildringen av hjältarna i sagans hedniska del är svår att förena med den kontrast mellan hednisk och kristen mentalitet som Lönnroth hävdar. Det har slagit även Lönnroth. Hedningar som Höskuldr och Gunnarr är minst lika försoningsinriktade och motvilliga till hämnd som den kristne Síðu-Hallr, som Lönnroth anger som typexempel för den andra delens påstått förändrade mentalitet. Lönnroth vill lösa problemet: Höskuldr och Gunnarr är "ädla hedningar" och representerar alltså även de ett slags kristen mentalitet.²⁵

Här är det åter viktigt att minnas vad diskussionen handlat om och vad Lönnroth faktiskt hävdar på de punkter motsättningen gäller. Han drev tesen att *Njáls saga* skildrar en förändring i synen på konfliktlösning efter trosskiftet, där idealet om hämnd ersätts av ideal om kärlek och försoning. I ljuset av detta blir Lönnroths lösning på problemet med de fridsamma hedningarna en argumentationsmässig kullerbytta: de fredliga kristna i sagan skall belägga kristendomens fredlighet, och de fredliga hedningarna skall belägga kristendomens fredlighet de med.

²⁴ *Brennu-Njáls saga*, 137.

²⁵ Lönnroth, "Att läsa *Njáls saga*," 370.

V.

I det avslutande partiet noterar Lönnroth ett antal kristna motiv och yttranden i *Njáls saga*. Eftersom ingen har ifrågasatt förekomsten av sådana inslag i sagan – jag diskuterar för övrigt själv flera av dem i min Griplaartikel – förefaller förtecknandet av dem överflödigt i sammanhanget.²⁶ Lönnroth gör inte ens något försök att förklara på vilket sätt dessa belägg skulle styrka hans tes om en förändring av konfliktlösning och mentalitet i samband med trosskiftesepisoden, varför avsnittet saknar relevans för den diskussion vi fört.

Lönnroths senaste inlägg rubbar på intet vis den kritik jag har riktat mot hans syn på *Njáls saga*.

BIBLIOGRAFI

- Brennu-Njáls saga*. Redigerat av Einar Ól. Sveinsson. Íslenzk fornrit. B. 12. Reykjavík: Hið íslenzka fornritafélag, 1954.
- Cook, Robert. "The Effect of the Conversion in *Njáls saga*." I *The Eighth International Saga Conference: The Audience of the Sagas. Preprints*. Göteborg: Gothenburg University, 1991, 94–102.
- Lönnroth, Lars. *Njáls saga: A Critical Introduction*. Berkeley: University of California Press, 1976.
- . Inledning till *Njals saga*. Översättning av Lars Lönnroth. Stockholm: Atlantis, 2006.
- . "Kristendom, hämnd och försoning i Njals saga." I Anders Björnson och Bengt Wadensjö, red. *Det ansvarsfulla uppdraget: En vänbok till Mats Svegfors den 23 augusti 2008*, 229–37. Stockholm: Hjalmarson & Högberg, 2008.
- . "Att läsa Njáls saga: Svar till Daniel Sävborg." *Gripla* 23 (2012), 367–74.
- Sävborg, Daniel. "Njals usling har blivit skitstövel." *Svenska Dagbladet* den 12 november 2006, 18–19.
- . "Konsten att läsa sagor: Om tolkningen av trosskiftets betydelse i Njáls saga." *Gripla* 22 (2011), 181–209.

Daniel Sävborg
 Professor i nordisk filologi
 Department of Scandinavian Studies
 University of Tartu
 Ülikooli 17
 EE-51014 Tartu

26 Sävborg, "Konsten att läsa sagor," 186, 191–92, 194, 202–4.